

مقاله علمی

انسان و آیین جمعی؛ فراموشی کارکردها و پیوندها نمونه موردی: آیین چهارشنبه‌سوری^۱

نهال ریاضی^۲، احسان مبارکی^۳

(تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۳/۱۵، تاریخ تأیید: ۱۴۰۲/۰۲/۰۹)

چکیده

آیین‌های باستانی بر محور نیاز انسان به پیوند با سایر انسان‌ها شکل گرفته و ارزش و انسجام اجتماعی را در خود متبلور ساخته است. عناصر فرهنگی در برخورد با پدیده‌های گوناگون اجتماعی، به تغییر تن می‌سپرد، به گونه‌ای که از ارزش بنیادین نشانی نمی‌ماند. آیین چهارشنبه‌سوری پایان سال (چهارشنبه‌سوری) که برای مطالعه موردی انتخاب شده است، شامل همین توصیف است. پژوهش حاضر با نگاهی به گذشته برگزاری این آیین در ایران، بازتولید آن را در نظر دارد. به همین منظور با بررسی اسنادی و روش پیمایشی (نمونه‌گیری خوشه‌ای) به توصیف و تبیین این مراسم آیینی می‌پردازد. جامعه آماری این پژوهش شهروندان تهرانی و به طور مشخص سه منطقه شهری ۳، ۷ و ۱۹ (جمعاً ۹۳۵،۸۲۷ نفر) را دربرمی‌گیرد که بر این اساس، حجم نمونه با فرمول کوکران ۳۸۴ نفر برآورد شد. نتایج حاصل از آزمون ضریب همبستگی نشان داد بین آشنایی با کارکردهای فرهنگی مراسم چهارشنبه‌سوری، نظارت اجتماعی، مشارکت گروه‌ها، سازمان‌های اجتماعی مؤثر در جامعه‌پذیری، و تعامل و مشارکت با همسایگان با نحوه برگزاری مراسم چهارشنبه‌سوری رابطه معنادار وجود دارد. حاصل نظرسنجی بیانگر ضروری بودن رسیدگی به جوانب گوناگون موضوع و از جمله میزان آگاهی از پیشینه مراسم، نحوه مشارکت، نقش نهادها و سازمان‌های مؤثر در جامعه‌پذیری و فرهنگ‌پذیری و در نهایت «ضرورت مدیریت مراسم» از دید شهروندان تهرانی است.

کلیدواژه‌ها: ارزش اجتماعی، آداب و رسوم اجتماعی، انسجام اجتماعی، سرمایه اجتماعی، ساماندهی مکانی

۱ مقاله پژوهشی مستقل

۲ دکتری جامعه‌شناسی، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران (نویسنده مسئول)

riazi@atu.ac.ir

۳ دانشجوی دکتری رفاه اجتماعی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه تهران، تهران، ایران.

ehsanmobarak20@yahoo.com

مقدمه

اصحاب علوم اجتماعی عموماً در تعریف انسان می‌گویند: «انسان موجودی اجتماعی است» (شارون، ۱۳۹۷: ۱۰). معنایی که از «اجتماعی بودن» در نظر دارند، اغلب «وابستگی انسان‌ها به یکدیگر برای رفع نیازهای اساسی» است. نیازها با برقراری کنش متقابل برطرف می‌شوند، اعضای جامعه را به یکدیگر پیوند می‌دهند و در نهایت «انسجام اجتماعی» رقم می‌خورد. پیوستگی اعضای جامعه به ایجاد وجدان جمعی می‌انجامد؛ وضعیتی که در آن ناهنجاری روی نمی‌دهد یا با آن مقابله می‌شود. بنابراین بسیاری از ناهنجاری‌های اجتماعی و از جمله نادیده انگاشته شدن حقوق متقابل افراد، بیش از آن که امری فردی محسوب شود، ناشی از نبود پیوستگی میان اعضای جامعه است. بر این اساس، انسجام اجتماعی به عنوان ارزش و برقراری آن، امری ارزشمند تلقی می‌گردد.

مهم‌ترین کارکرد آیین، رابطه انسان با انسان و آشنایی نسل‌ها و اعضای جدید با «ارزش‌ها» است. برگزاری آیین، به ادراک، انتقال و تعمیق اهمیت یک ارزش می‌انجامد. یکی از آیین‌هایی که از دیر زمان در ایران برگزار شده، آیین چهارشنبه‌پایان سال یا همان چهارشنبه‌سوری است. از نام این آیین می‌توان دریافت که جشن و سروری در آخرین چهارشنبه هر سال بوده که در این ارتباط مراسم و آداب، ارزش بنیادین، کارکرد آیین و دگرگونی کارکردها در کانون پژوهش حاضر قرار دارد.

در طول تاریخ با وجود موانع و جریان‌های گوناگون، بسیاری از جشن‌ها، آیین‌ها، و رسوم اجتماعی همچنان پابرجا مانده‌اند. در مقابل، رسوم هم هستند که به ورطهٔ فراموشی افتاده یا به قدری تغییر یافته‌اند که از ارزش محوری و بنیادین خود نشانی ندارند. اگرچه انعطاف‌پذیری آداب و رسوم، عاملی مهم در بقا و استمرار آن محسوب می‌گردد، دگرگونی‌های اجتماعی، بر نحوهٔ تجلی ارزش‌ها بی‌تأثیر نبوده‌اند. چهارشنبه‌سوری، این آیین کهن نیز دچار تغییراتی گردید (مرکز افکارسنجی و رصد فرهنگی، ۱۳۸۹: ۱۸)، به گونه‌ای که در سال‌های اخیر، گذر از آخرین چهارشنبه سال با اشکال متنوعی از کنش نابهنجار از قبیل تخریب اماکن، بروز جراحات و صدمات در افراد و به دنبال آن احساس ناامنی همراه شده است. هفته‌نامه سلامت در مقاله‌ای با عنوان «از چهارشنبه‌سوری تا چهارشنبه‌سوزی»، دگرگون شدن مراسم و

تبدیل آن را به فاجعه مطرح کرده و به تشریح مشکلات و مسائل ناشی از اجرای نادرست این مراسم سنتی پرداخته است. بر اساس آمار ارائه شده در این مقاله در چهارشنبه پایان سال، ۱۳۰۱ نفر در کشور به علت بازی با مواد آتش‌زا دچار سوختگی شده و ۱۵ درصد از سانحه‌دیدگان نیز فوت شده‌اند. افسردگی، آسیب کلیه‌ها، نابینایی، ضایعات پوستی و ریوی، و آلودگی صوتی سایر پیامدهای ناشی از استفاده نابجا از مواد آتش‌زا بوده است (اخوان بهبهانی، ۱۳۸۵: ۳). خسارت‌های مالی شامل تخریب اماکن، شکستن شیشه‌های فروشگاه‌ها و منازل مسکونی و تحمیل هزینه تهیه مواد آتش‌زا از دیگر نتایج دگرگونی این مراسم است. خبرگزاری ایرنا^۱ می‌نویسد: «در خانه خودت آرام نشسته‌ای، اما با این صدای مهیب ترقه‌ها و سیگارت‌ها، هر لحظه منتظر حادثه‌ای هستی و شاید کسی در همین بغل مجروح یا ... شود و خانه‌ای نگران و مصیبت‌زده! ... به راستی جشن چهارشنبه‌سوری این است که می‌بینیم؟ آیا این آیین اصیل ایرانی است؟». فصلنامه بهداشت خانواده نیز در سرمقاله خود با عنوان «آیین چهارشنبه‌سوری» پس از توصیف مراسم چهارشنبه‌سوری، برگزاری خشونت‌آمیز آن را در سال‌های اخیر مغایر با منش، اخلاق و خرد نیاکان دانسته است و می‌نویسد: «کسانی که با منفجر کردن ترقه و پراکندن آتش، سلامتی مردم را هدف می‌گیرند، با تن دادن به هرج و مرج، آیین چهارشنبه‌سوری را تحریف کرده‌اند»^۲. علاوه بر همه موارد گفته‌شده، در چهارشنبه‌سوری سال ۱۳۹۸ مسئله دیگری نیز به آن افزوده شد: شیوع کرونا. ایرنا^۳ می‌نویسد: «کادر درمانی تمام توان خود را برای مقابله با ویروس کرونا به کار گرفته است. به خاطر چهارشنبه‌سوری بار بیشتری را به آنان تحمیل نکنیم».

در این تحقیق به دنبال پاسخ به پرسش‌های زیر هستیم:

۱. مردم چقدر با آیین چهارشنبه‌سوری آشنا هستند؟
۲. مشارکت مردم در برگزاری این آیین چگونه است؟
۳. نگرش مردم به کارکرد مراسم چیست؟
۴. چگونه آیین چهارشنبه‌سوری کارکرد پیشین خود را باز خواهد یافت؟

1 <https://www.irna.ir/1396/12/22>

2 <http://newtarom.blogfa.com/post/719/1401/12/09>

3 <https://www.irna.ir/1398/12/26>

هدف این تحقیق بررسی آسیب‌شناختی رسمی کهن است، آیینی که نزد گذشتگان از اهمیت ویژه برخوردار بوده است و به نظر می‌رسد اکنون با اهداف و کارکردهای آن فاصله قابل ملاحظه‌ای یافته است. بنابراین پس از مروری بر عناصر فرهنگی و نحوه برگزاری آن در گذشته، مشارکت امروز مردم، نهادها و سازمان‌ها در برپایی این مراسم آیینی با مراجعه به مشارکت‌کنندگان ارزیابی و پیشنهادهای مؤثر برای بهبود وضعیت حاضر ارائه می‌شود.

پیشینه تاریخی موضوع

برای درک بهتر نحوه برگزاری آیین چهارشنبه‌سوری به ارائه پیشینه و وضعیت کنونی در ایران و جهان می‌پردازیم.

۱. چگونگی برگزاری مراسم چهارشنبه‌سوری در گذشته

بررسی موضوع چهارشنبه‌سوری مستلزم طرح توصیف‌های ارائه‌شده در اسناد مکتوب و بعضاً شفاهی است. از آنجا که تاریخ‌نگاران به وجود چهار هزار سال تاریخ مدون باور دارند و کهن‌ترین اسناد برجای مانده حکایت از برگزاری چنین جشنی دارد، می‌توان این آیین را دارای سابقه‌ای چهارهزارساله دانست. در بررسی پیشینه تاریخی، برخی این آیین را متأثر از قیام امام حسین (ع) می‌دانند و معتقدند در قیام مختار که در دفاع از حقانیت امام حسین (ع) و واقعه کربلا در شب چهارشنبه‌ای صورت گرفت، یاران مختار به نشانه این قیام بر روی پشت‌بام‌های خود آتش روشن کردند (جباری، ۱۳۹۲: ۲).

ویژگی برجسته در همه آیین‌های ملی، «خودجوشی» آن‌هاست. این موضوع با نزدیک شدن به زمان برگزاری آن‌ها جلوه‌گر می‌شود: هیچ سازمانی تاکنون -برای آنکه مردم فراموش نکنند- شب یلدا و رسم دیدار از بزرگ‌ترها یا تفال به دیوان حافظ را یادآوری نکرده است. به عکس، سازمان‌ها به سراغ مردم می‌روند تا از آیین مردمی به کسب و کار خود رونقی ببخشند (مزدآپور، بی‌تا: ۱۴).

چهارشنبه‌سوری، این جشن باستانی، نماد خداحافظی با رنج و سختی‌های سالی است که پشت سر گذاشته‌ایم و با برگزاری این جشن، نوید سالی خوش و پر از برکت و سلامتی را به یکدیگر می‌دهیم.^۱ مراسم چهارشنبه‌پایان سال فقط یک عادت یا تفریح و سرگرمی پیش‌پاافتاده نبوده است. هر فعالیت آیینی و هر بیت از اشعاری که در حین اجرای مراسم خوانده می‌شد، از

1 <https://www.eavar.com/blog/۱۵۲۶۷۹/۷/۱۱/۲۰۲۰/chaharshanbesouri>

کارکردها و مضامینی خاص برخوردار بوده است. فعالیت‌هایی که طی مراسم اجرا شده است و اغلب مردم‌نگاران و تاریخ‌نویسان بر آن اتفاق دارند، عبارت‌اند از:

۱. **آتش افروزی:** بوته‌های خشک‌شده اسپند- که شعله آن دیرپاست- برای مراسم استفاده شده است. فراهم کردن بوته از بیابان‌ها در هفته منتهی به چهارشنبه پایان‌سال درآمدی برای افراد ایجاد می‌کرد. «همین که هوا رو به تاریکی می‌رفت، بوته‌ها کپه‌کپه جلوی خانه‌ها و سرتاسر کوچه‌ها- یا در داخل حیاط خانه‌ها- به فاصله چیده می‌شد تا به محض غروب آفتاب، برنامه اجرا شود؛ اگرچه زمان دقیق فرمان آتش معلوم نبود. همه نگاه‌ها به آسمان بود که آیا هوا تاریک شده یا نه؟ آیا در کوچه‌های اطراف سرخی آتش، آسمان را روشن کرده یا نه؟» (مزدپور، بی‌تا: ۱۶). همه سعی می‌کردند از سوی آتش بپرند چون تصور می‌کردند پریدن از روی آتش آرزویشان را برآورده می‌کند.

زدی من از تو، سرخی تو از من سردی من از تو، گرمی تو از من (پیشین، همان صفحه) از نگاه اسطوره‌شناسی، پریدن از روی آتش را می‌توان به گذر سیاوش از آتش برای اثبات بی‌گناهی‌اش نسبت داد. شاید به گونه‌ای نمادین برای گریزانیدن سرما و فراخواندن گرما باشد یا به انگیزه ارتباط با داستان ضحاک و فریدون، که مردم پس از آگاهی از پیروزی فریدون بر ضحاک، آتش برافروختند تا به هم این پیروزی را خبر دهند و جشن گرفتند تا بیانگر پایان دوران تاریک ضحاک باشد (پرخیده، ۱۳۸۶: ۲۹).

۲. **فالگوش:** پس از شروع مراسم چهارشنبه‌سوری افراد نیت می‌کردند و در سر گذر و چهارراه قرار می‌گرفتند یا از منزل بیرون می‌آمدند و به صحبت رهگذران گوش می‌سپردند تا از کلام آن‌ها درباره نیت خود برداشت کنند.

۳. **اسپند بر آتش افکندن:** آتش در ایران باستان مظهر پاک‌کنندگی، گرما و روشنایی بوده و اسپند در طب سنتی ایران برای ضدعفونی کردن محیط به کار رفته است (عجم، ۱۳۸۸: ۲). «از زمان‌های بسیار قدیم نیاکان ما به اثر ضد عفونی اسپند پی برده، به طوری که در اطراف بستر بیمار و همچنین در جشن‌ها و عروسی‌ها دود کرده‌اند» (قره‌گزلو، ۱۳۸۱: ۱۱).

۴. ارائهٔ کالاهای بدون مصرف خانگی: معمولاً پس از منظم شدن دوبارهٔ خانه‌ها، وسایل بی‌مصرف کنار گذاشته شده تا در یک عرضهٔ محلی مورد استفادهٔ افرادی قرار گیرد که به این قبیل اشیاء نیاز دارند.^۱

۵. پخت غذا و تهیهٔ آجیل مخصوص: اغلب مردم در این شب به پخت آش رشته و پخش آن بین خویشان و همسایگان پرداخته‌اند. علت آن را وجود رشته در آن و کنایه از به دست گرفتن «رشته» زندگی در سال پیش‌رو می‌دانستند.^۲ آجیل چهارشنبه‌سوری عبارت بود از کشمش، نخودچی، توت خشک، خرما، پسته، بادام، گردو، جوز قند، آلو، برگهٔ قیسی، هلو و زردآلو، باسلق، و شاهدانه.^۳

۶. قاشق‌زنی: یکی دو ساعت که از سور چهارشنبه آخر می‌گذشت، کودک و نوجوان یا آن‌هایی که نیتی در دل داشتند، خود را به گونه‌ای می‌پوشاندند تا شناخته نشوند. سپس با کاسه و قاشقی به دست به در منزل همسایه‌ها می‌رفتند و آنقدر قاشق بر کاسه می‌کوبیدند تا صاحبخانه در را باز کرده، قدری خوراکی مانند آجیل چهارشنبه‌سوری یا مبلغی پول به درون کاسه بگذارد. گاه با جمله‌ای که صاحبخانه بر زبان می‌راند، به نیت خویش برداشت می‌کردند. از خوراکی‌ها یا پولی که به این ترتیب فراهم می‌شد، سور و سات چهارشنبه‌سوری به راه می‌افتاد.

سایر مراسمی که در ایران زمین به مناسبت چهارشنبه‌سوری برگزار می‌شد، عبارت‌اند از: دعا، زیارت و نوروزخوانی، آراستن خانه، تدارکِ خوان و خوراک آیینی، نو کردن جامه و گاه افزارهای زندگی و برافروختن آتش گرمابخش چهارشنبه‌سوری، همه نشان از خوشامدگویی به یادواره‌های نیاکان و میهمانان نوروزی دارد و رفتن به پذیره و پیشباز پیک فرخنده گام بهاران را نوید می‌دهد (پرخیده، ۱۳۸۶: ۲۹).

۲. وضعیت کنونی کارکردهای چهارشنبه‌سوری

چهارشنبه‌سوری به عنوان پدیده اجتماعی کارکردهایی دارد که به طور خلاصه می‌توان آن‌ها را در شش گونه ذیل مطالعه کرد:

1 <https://www.tasnimnews.com/fa/news/۱۳۹۲/۱۲/۲۳>

2 <https://www.isna.ir/news/93010200245>

3 <https://www.eavar.com/blog/۱۵۲۶۷۹/۷/۱۱/۲۰۲۰/chaharshanbesouri>

۱. بهره‌گیری از سرمایه اجتماعی: یکی از کارکردهای این مراسم جمعی، بهره‌گیری از سرمایه اجتماعی برای رسیدگی به احوال یکدیگر است. طبق تعریف، سرمایه اجتماعی شبکه‌های اعتماد و روابط متقابل است که ممکن است چندان ملموس هم نباشند (ذکایی و روشن‌فکر، ۱۳۸۴: ۱۲). سرمایه اجتماعی ناظر بر رابطه مستمر بین افراد است. اما چرا این پدیده اجتماعی به عنوان کارکرد پدیده اجتماعی دیگر مطرح می‌شود؟

باید گفت بسیاری از پدیده‌های اجتماعی در روند صنعتی شدن جوامع، با «تغییر» مواجه شدند: دگرگونی بنیادین در تعامل و ساخت‌های اجتماعی به گونه‌ای که در کارکردها و شکل ظهور پدیده‌ها نمود می‌یابد. «زیمل» در جامعه‌شناسی صوری، در توصیف اشکال تعامل اعضای جامعه با یکدیگر، به این موضوع پرداخته است: «در گروه‌های کوچک، اعضا فرصت دارند که مستقیماً بر همدیگر تأثیر گذارند... گروه بزرگتر از طریق تنظیم‌های صوری‌اش با فرد فاصله می‌گیرد، اما درست به همین خاطر، اعضایش را از نظارت نزدیک آزاد می‌کند» (روشه، ۱۳۹۷: ۲۲). در خرده‌فرهنگ بومی، نظارت تام بر عقاید و کنش‌های اجتماعی اعضا وجود دارد، به گونه‌ای که گذر از هنجارها با سختگیری جمعی مواجه و کمتر امکان‌پذیر می‌گردد. با رهایی فرد از قرار گرفتن در شبکه ارتباطی با سایر افراد، دامنه آزادی فردی وسیع‌تر می‌شود (کوزر، ۱۳۶۸: ۲-۲۶۱). اکنون به دو دلیل امکان بهره‌گیری از این بخش از سرمایه وجود ندارد:

○ فراموش شدن عناصر و ارکان مراسم: در سال‌های اخیر هیچ یک از نشریات کشور و برنامه‌های تلویزیونی به بررسی ارزش‌های بنیادین این مراسم نپرداخته و حتی در سینما و تئاتر که به عنوان دو پدیده در ارتباطات جمعی معرفی شده‌اند، (ساروخانی، ۱۳۹۵: ۱۳۷) تلاشی نشده است. اقدام دیگری که برای آشنایی با عناصر فرهنگ ملی انجام شد، تنظیم و چاپ مطالب مناسب به صورت متن درسی در مقطع ابتدایی بوده و اکنون چند سالی است که از کتب درسی حذف شده است.

○ شکست سازمانی: منظور از شکست سازمانی آن است که با وجود اینکه تعداد سازمان‌های رسمی، زیاد و اهمیت آن‌ها بسیار است، آن طور که انتظار می‌رود کارایی و اثربخشی لازم را ندارند. به دلیل عدم برقراری ارتباطات عمیق بین ساکنان کلان‌شهرها، رسیدگی به امور فقرا بر عهده سازمان‌های خیریه گذاشته شد. بسیاری از اعضای شهر با ارائه کمک‌های نقدی و

غیرنقدی مسئولیت‌های خود را در قبال این موضوع به سازمان‌ها واگذار می‌کنند. به نظر می‌رسد اعضای کلان‌شهرها به قدری مایل به واگذاری هستند که کمتر درباره نحوه عملکرد خیریه‌ها می‌پرسند (پاتنام، ۱۳۸۹: ۸۱).

۲. حرمت محله‌های مسکونی: اساس طراحی نقشه و ساخت محله‌های مسکونی و اماکنی مانند معابد، مساجد، کاخ‌ها و خانه‌های مسکونی، امنیت و پوشیدگی بود (برگرفته از بنه‌ولو، ۱۳۹۳: ۷). محله شامل محدوده‌ای از یک منطقه محسوب می‌شد که در آن امکان آشنایی و ارتباط روزمره ساکنان با یکدیگر فراهم بود. با گسترش شهرها، تغییر نقشه ساختمان‌های مسکونی، اشتغال زنان در بیرون از خانه و محدود شدن روابط هم‌محله‌ای‌ها، آشنایی شایسته میان همسایگان کمتر شکل می‌گیرد.

۳. تقویت امنیت اجتماعی: نحوه برگزاری مراسم در گذشته، امنیت شرکت‌کنندگان را به همراه داشت. تخریب اماکن، صدهای مهیب ناشی از انفجار مواد آتش‌زا و آسیب‌های جسمی و روانی، در شمار آداب این شب نبوده است (آقای و همکاران، ۱۳۹۰: ۳۴).

۴. ساماندهی اوقات فراغت: از جمله مؤثرترین فرایندها در انتقال ارزش‌ها و هنجارهای اجتماعی، برگزاری مراسم جمعی است. افراد با شرکت در مراسم از یک سو با ارزش‌ها آشنا می‌شوند و از سوی دیگر با مشارکت در برگزاری آیین‌ها، با سایر افراد ارتباط عمیق‌تری برقرار می‌کنند و به این ترتیب انسجام اجتماعی نیز تقویت می‌شود.

۵. ساماندهی مکانی: تعیین مکان‌ها و فضاهایی که برای اجرای مراسم دسته‌جمعی، مناسب باشند، از ضروریات ساماندهی مکانی شهری است. با اختصاص فضای مناسب و طراحی ابزار و لوازمی که بروز خسارت به حداقل برسد، ضمن ایجاد مشاغل جدید، می‌توان از چهارشنبه‌پایان سال شبی به یاد ماندنی ساخت. بنابراین دو موضوع باید مورد توجه قرار گیرند:

- طراحی و ساخت لوازمی که خسارت را به حداقل برساند. در شرایط کنونی که سنگ‌فرش کوچه‌ها با آسفالت پوشیده شده و این ماده نیز در برابر حرارت ناشی از برافروختن آتش مقاومت ندارد، توجه به ساخت لوازم خاص از اهمیت بسیاری برخوردار

است. در این زمینه کمیته مقابله با بحران دانشگاه علوم پزشکی سمنان از مردم خواسته است برای کاهش تخریب آسفالت معابر، به ریختن خاک زیر بوته آتش مبادرت ورزند.^۱ - مکان‌یابی برای اجرای مراسم و آیین‌های گوناگون: در صورتی که فضاهای باز مورد نیاز تأمین شوند، در برگزاری آیین‌های مختلف از جمله تعزیه‌خوانی، بازارهای روزانه محلی و ... می‌توان بهره گرفت.

۶. ابراز شادمانی ناشی از مشارکت جمعی: این کارکرد اکنون به دلیل عدم مدیریت مراسم و کاهش نظارت اجتماعی، از شکل «جمعی» به «فردی» تغییر یافته است. کنش‌های نابهنجار نتایجی جز طرد اجتماعی، مجازات و تحمل هزینه‌های اقتصادی ندارد (محسنی تبریزی، ۱۳۸۳: ۱۲۰-۱۱۹).

۷. تقویت انسجام اجتماعی: آنچه افراد گردآمده در یک محدوده جغرافیایی را به «اعضای یک شهر» تبدیل می‌کند، درک سهیم بودن در سرنوشت جمعی است. در صورت حاکم شدن این وضعیت، «شهروند»^۲ به «شهروند»^۳ و «شهروند»^۴ به «همشهری»^۴ تغییر می‌یابد (برگرفته از میرفردی و همکاران، ۱۳۹۴: ۵۱). افراد جز با پذیرش سهیم بودن در سرنوشت جمعی، دغدغه مشکلات شهری را داشتن، تلاش برای حفظ کلیت جامعه شهری و پیوستن به روح جمعی، به مرحله کمال خود که همشهری شدن است، نائل نخواهند شد (فتحی و مختارپور، ۱۳۹۰: ۹۲). هر چه پهنه کنش اجتماعی وسیع‌تر باشد، فعالیت‌های مشترک و مکمل یکدیگر بیشتر انجام شود، به درجه یکپارچگی و انسجام اجتماعی افزوده می‌شود و موجبات انحراف از هنجارها کاهش می‌یابد (برگرفته از محسنی تبریزی، ۱۳۸۳: ۶۰).

۳. آتش بازی در بین سایر ملت‌ها

در آغاز حکومت خاندان چینی «هان» (۲۰۶ سال ق.م.) از چوب بامبو که صدای بلندی تولید می‌کرد، برای فراری دادن ارواح خبیث استفاده می‌شد. در بخش‌های شمالی و جنوبی چین نیز ترقه برای پراکندن شیاطین و آرزوی خوشبختی و روزگار خوش به کار می‌رفت. با اختراع

1 <https://semnan.ac.ir/1394/12/24>

2 burgess

3 citizen

4 fellow-citizen

گوگرد، راهبان تائویی آن را در مراسم مختلف به کار می‌بردند. سرانجام علم و هنر در کاربرد مواد آتش‌زا تخصص ویژه‌ای ایجاد کرد. از آن زمان به بعد، مناسبت‌های مختلف مانند تولد، درگذشت بزرگان ملت‌ها، جشن عروسی، تاج‌گذاری و شب سال نو، موقعیت‌های مناسبی برای شلیک توپ، آتش‌بازی و نورافشانی به شمار می‌آیند.^۱

در بین کشورهای دنیا، مسابقهٔ آتش‌بازی نیز برگزار می‌شود که مهمترین آن مسابقهٔ International des Feux Loto¹ در کبک کانادا است. در حوزه مدیترانه نیز هر سال در اولین هفتهٔ ماه ژوئیه (۱۰ تا ۱۶ تیرماه) در تاراگونای اسپانیا برگزار می‌شود. در ونکوور کانادا در «جشن نور» همه‌ساله نورافشانی و اجرای موسیقی زنده انجام می‌شود. تولیدکنندگان وسایل آتش‌بازی به اجرای برنامه می‌پردازند. این مراسم در آخرین چهارشنبه و شنبه ماه ژوئیه و همچنین در اولین چهارشنبه آگوست (مرداد ماه) برگزار می‌شود.

کارکرد آشکار این قبیل مراسم ایجاد تعهد متقابل میان هم‌کیشان، افراد با عناصر فرهنگی مشترک و ساکنان محدودهٔ جغرافیایی خاص است. کارکرد فوق‌ناظر بر ارزش‌های بنیادینی است که مهمترین آن‌ها صیانت ذات و انسجام اجتماعی است. این ارزش‌ها، در آیین‌هایی چند ملاحظه می‌شوند: ۱. اعیاد و مراسم سال نو، ۲. گرامیداشت مقام مادران و پدران، ۳. مناسبت‌های مذهبی مانند روز ولنتاین، هالووین، عید پاک و پاتریک مقدس.

چارچوب نظری

نگاهی اجمالی به آثار جامعه‌شناسان کلاسیک نشان می‌دهد «وفاق اجتماعی» و مفاهیم مرتبط به آن مانند همبستگی و انسجام اجتماعی از پدیده‌های مورد توجه آن‌ها بوده است. علت اساسی وفور اندیشه دربارهٔ مفهوم وفاق و انسجام اجتماعی این است که جامعه‌شناسانی چون کنت، دورکیم، مارکس، زیمل، تونیس و وبر متوجه شده‌اند نظم کهن جامعه فرو پاشیده، حال آنکه نظمی جدید جایگزین آن نشده است. فقدان نظمی نوین و آشفتگی‌ها و نابسامانی‌های حاصل از آن، جامعهٔ اروپا را به کام خود فرو برده بود. مشاهدهٔ همین نابسامانی‌ها بود که جامعه‌شناسان را به موضوع «نظم اجتماعی» به عنوان موضوع مرکزی مطالعات جامعه‌شناختی رهنمون کرد. از این رو، یکی از مهم‌ترین مسائل اجتماعی از نظر بسیاری از جامعه‌شناسان

1 <https://www.ir.usembassy.gov>. 07/04/2019

«بی‌نظمی اجتماعی» است. اهمیت این موضوع از آنجا است که نابسامانی در روابط اجتماعی، عدم ارضای مناسب نیازها را در پی دارد و برآورده نشدن نیازها به ناکامی افراد دامن می‌زند. بر اساس نظریه «ناکامی - پرخاشگری»، ناکامی معمولاً به پرخاشگری منجر می‌شود و ریشه بسیاری از پرخاشگری‌هایی که در سطوح مختلف جامعه مشاهده می‌شود، در همین ناکامی است (صدیق اورعی و همکاران، ۱۳۷۸: ۴۵).

ایجاد وفاق، پیوند درونی و وحدت معنوی اعضای جامعه نیازمند حضور قدرتمند عناصر فرهنگی است. هر عنصر فرهنگی در ارتباط متقابل با روح جمعی قرار دارد: به شکل‌گیری و تقویت روح جمعی کمک می‌کند و جامعه نیز به پاس بهره‌مندی از آثار روح جمعی، در نگهداشت عنصر فرهنگی مؤثر می‌کوشد. از دید دورکیم، وحدت معنوی مورد نیاز جامعه در تجربه‌ای ریشه دارد که اعضای آن در لحظه‌های «جوش و خروش جمعی» و در رابطه‌ای رودررو حول نمادهایی مقدس و مشترک گرد هم می‌آیند. این چنین برهه‌هایی در زمان خود به اعضای جامعه نیرو می‌بخشند و خاطرات مربوط به آن‌ها به صورت آیین، حفظ و بازتولید می‌شوند و در نهایت به انسجام اجتماعی و تقویت آن می‌انجامد. به همین دلیل، وجود باورها، اجرای آیین جمعی و احساسات مشترکی که از رهگذر آن ایجاد می‌شود، در همه جوامع ضروری است، چه سنتی و چه مدرن (شدسان، ۱۳۷۶: ۷).

راندل کالینز به آیین‌های جمعی با عنوان «مراسم تعاملی»^۱ می‌پردازد. به نظر کالینز مراسم تعاملی در ایجاد انرژی عاطفی مؤثر است (قانع‌راد، ۱۳۸۵: ۶۷). چلبی نیز وفاق اجتماعی را - که حاصل توافق جمعی بر سر مجموعه‌ای از اصول و قواعد اجتماعی می‌داند- موجد انرژی عاطفی معرفی کرده است (۱۳۷۳: ۳). کالینز نظریه خود را چنین مطرح می‌کند:

در هر مراسم تعاملی یک گروه (حداقل دو تن) با رویارویی کالبدی وجود دارد که توجه آن‌ها به موضوع یا کنشی یکسان متمرکز است. شرکت‌کنندگان در یک حالت مشترک قرار می‌گیرند. توجه متقابل به طور تراکمی تشدید می‌شود. کنش‌های کلامی در یک وزن و توافق مشترک، هماهنگ می‌گردند. شرکت‌کنندگان در یک واقعیت مشترک^۲ متحد می‌شوند، بین

1 interaction rituals

2 shared reality

موقعیت خود و افرادی که بیرون از آن حالت قرار دارند، یک مرز را تجربه می‌کنند. در نتیجه احساس می‌کنند اعضای یک گروه هستند و نسبت به یکدیگر تعهد اخلاقی دارند. آنچه در طی «کنش متقابل مرسوم» بر آن متمرکز می‌شوند، روابط و مناسبات آن‌ها را نمادین می‌کند. نمادها سرشار از معانی اجتماعی حاصل از تجربه شعائر تعاملی شده است. اگر این مواجهه‌ها در یک دوره زمانی از نو صورت نگیرند، نمادها ضعیف می‌شوند و معنای الزام‌آور خود را از دست می‌دهند (قانع‌راد، ۱۳۸۵: ۶۷).

بقای نمادها و آفرینش نمادهای جدید به میزان گردهمایی متناوب گروه بستگی دارد. افرادی که در مراسم تعاملی شرکت می‌کنند با توجه به شدت تعامل از انرژی عاطفی^۱ لبریز می‌شوند. دورکیم از این انرژی عاطفی به عنوان «نیروی اخلاقی» یاد می‌کند (حیدری و سرحدی، ۱۳۹۳: ۶). انرژی عاطفی، به افراد شور و اشتیاقی برای کنش نمادین می‌دهد. انرژی عاطفی حتی وقتی فرد در غیاب گروه قرار دارد، کارساز است. یعنی از موقعیت‌های مشارکت در شعائر به موقعیت‌های تنهایی جریان می‌یابد. انرژی عاطفی پس از مدتی کاهش می‌یابد و افراد برای تجدید آن، به مشارکت شعائری رو می‌آورند تا خودشان را از نو پُر کنند. انرژی عاطفی حاصل از شعائر، کنش متقابل فردی را شکل می‌دهد و بر این اساس شخصیت فردی شکل می‌گیرد. ارتباطات و رویارویی‌ها دارای نتیجه عاطفی هستند. انرژی عاطفی عبارت است از نیرو و توانی که از مشارکت موفقیت‌آمیز افراد در یک مراسم تعاملی حاصل می‌شود (قانع‌راد، ۱۳۸۵: ۶۹-۶۸).

به نظر استوتزل ارزش‌ها و هنجارهای اجتماعی از راه جامعه‌پذیری منتقل می‌شوند و به منزله نوعی سازگاری اجتماعی کاملاً انگیزه‌دار است. در واقع مجموعه انتظارات جامعه از فرد از طریق فرایند جامعه‌پذیری آموخته می‌شوند (صداقتی‌فرد، ۱۳۸۶: ۱۲۹).

عوامل یا کارگزاران جامعه‌پذیری عبارت‌اند از خانواده، همسالان، مدرسه، و وسایل ارتباط جمعی (رسانه‌ها). به نظر پارسونز در کنار جامعه‌پذیری، نظارت اجتماعی نیز لازم است تا روند جامعه‌پذیری را تسهیل و فرایند آن را مستمر کند (توسلی، ۱۳۸۷: ۲۰۳). مرتون در بحث درباره انحرافات اجتماعی، کنشگران هم‌نوا و ناهم‌نوا را تشخیص می‌دهد. کنشگران ناهم‌نوا در درک یا پذیرش یکی از موارد ساختی - ارزش و هنجار - موفق نیستند. جامعه نیز در این انتقال و

1 emotional energy

جامعه‌پذیری به طور شایسته مؤثر نبوده است. ناآگاهی از ارزش‌های نهفته در آیین به بروز کنش نابهنجار می‌انجامد (همان، ۲۰۴).

محمدتقی شیخی در تبیین تحول فرهنگی می‌نویسد: «بعضی از تغییرات در یک بُعد از فرهنگ بروز یافته و در اجزاء دیگر اشاعه می‌یابد»^۱. در این ارتباط عمر فاروق از چهار عامل مؤثر بر تغییر عناصر فرهنگی یاد می‌کند:

۱. کشف: که ناظر بر درک جدید از جنبه‌ای از واقعیت است که در حال حاضر وجود دارد؛
۲. اختراع: ترکیب یا استفاده جدید از آداب و رسوم برای تولید چیزی است که قبلاً وجود نداشت؛
۳. نفوذ: گسترش ویژگی‌های فرهنگی از گروه به گروه دیگر است؛
۴. یکدستی: فرایند ترکیب دو فرهنگ به یک فرهنگ با ویژگی‌های فرهنگی متنوع است (برگرفته از نوربخش، ۱۳۸۷: ۶۷-۷۸).

آیندشتات در ارتباط با رویکرد پارسونز، از دو مفهوم کلیدی در تبیین تغییرات فرهنگی نام می‌برد: شکل‌گیری «عصر محوری» و «گروه‌های سنی» (ابروتین، ۲۰۱۶: ۳۷۰). شوارتز نیز در مقاله خود با عنوان «تغییر اجتماعی و حافظه جمعی» دو رویکرد را معرفی می‌کند: «رویکرد نخست ناپیوستگی گذشته با فرایندهای ساختاری در حال اجرا و رویکرد دوم، توجه به پیوستگی فهم ما از گذشته و حفظ و پایداری این درک در رویارویی با هرگونه تغییر اجتماعی» (1996: 222).

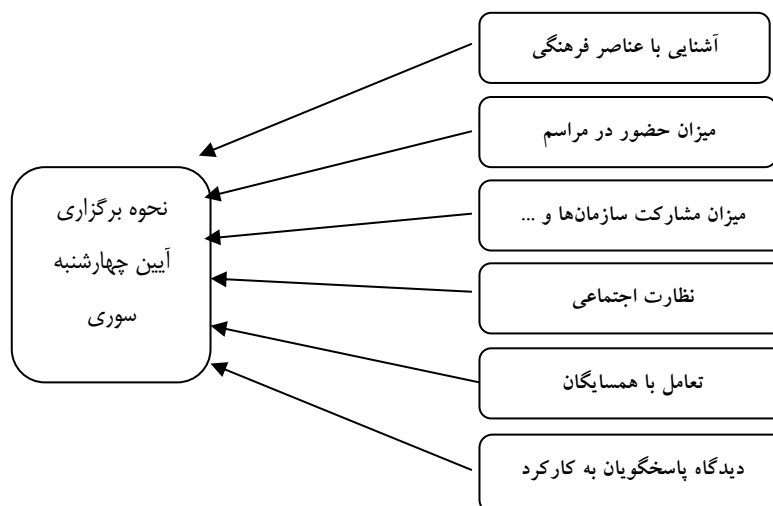
جدول (۳): عناصر اصلی در نظریه‌های بررسی شده

ردیف	نظریه پرداز/ صاحب نظر	نام نظریه / ایده	عناصر اصلی	متغیرهای مستقل
۱	امیل دورکیم	انسجام اجتماعی	ارزش، هنجار، روح جمعی، نمادهای مقدس	آشنایی با ارزش‌ها، هنجارها، و نمادها
۲	راندل کالینز	شبکه تعاملات اجتماعی	کنش متقابل، عاطفه مشترک	تعامل و حضور در مراسم
۳	ژان استوتزل	روان‌شناسی اجتماعی ارتباطات	جامعه‌پذیری به منزله سازگاری اجتماعی	نگرش به کارکرد

1 <http://iranpress.ir/farhang/template1/News.aspx?NID=179/1398/04/20>

ردیف	نظریه پرداز/صاحب نظر	نام نظریه / ایده	عناصر اصلی	متغیرهای مستقل
۴	تالکوت پارسنز	کنش اجتماعی	جامعه‌پذیری، نظارت اجتماعی	آشنایی با مراسم، نظارت اجتماعی
۵	رابرت مرتون	انحرافات اجتماعی	هم‌نوایی و ناهم‌نوایی	کارکرد و نحوه اجرای مراسم
۶	محمدتقی شیخی	تحول فرهنگی	اشاعه تغییر عناصر فرهنگی	نظارت اجتماعی، نگرش به کارکرد
۷	عمر فاروق	تغییر عناصر فرهنگی	کشف، اختراع، نفوذ و یکدستی	نحوه اجرا، تعامل و حضور در مراسم
۸	ساموئل آیزنشتات	تغییرات فرهنگی	کنش نمادین، نظم اجتماعی	تعامل، آشنایی با مراسم
۹	باری شوارتز	تناقض انتخاب	حافظه جمعی، فوران انتخاب	آشنایی با آداب و رسوم

مرور نظریه‌ها فرضیاتی را رقم می‌زند که متغیرهای آن در نمودار ذیل نمایش داده می‌شود:

نمودار (۲): متغیرهای مورد بررسی در قالب فرضیات تحقیق

فرضیه‌ها

۱. به نظر می‌رسد میزان آشنایی با عناصر فرهنگی مراسم در نحوه برگزاری مراسم مؤثر است.
۲. به نظر می‌رسد میزان حضور در مراسم در نحوه برگزاری مراسم مؤثر است.
۳. به نظر می‌رسد میزان مشارکت گروه‌ها و سازمان‌های مؤثر در جامعه‌پذیری در نحوه برگزاری مراسم مؤثر است.
۴. به نظر می‌رسد نظارت اجتماعی در نحوه برگزاری مراسم مؤثر است.
۵. به نظر می‌رسد تعامل با دیگران در نحوه برگزاری مراسم مؤثر است.
۶. به نظر می‌رسد نگرش پاسخگویان نسبت به کارکرد مراسم در نحوه برگزاری مراسم مؤثر است.

روش پژوهش

در بررسی موضوع، دو روش به کار گرفته شده است:

۱. روش اسنادی: از مهمترین اقدامات در بررسی دیرینگی آیین کهن، بهره‌گیری از منابع و اسناد مکتوب است (ساروخانی، ۱۳۷۷: ۲۵۴). بدیهی است اسناد مردم‌شناختی و تاریخی اعم از مقاله‌های تحقیقی و کتاب‌های تاریخی در اولویت هستند که در خصوص موضوع حاضر، با محدودیت منابع معتبر روبرو شده است. اسناد الکترونیکی مانند گزارش‌ها و دائره‌المعارف‌های اینترنتی، بخش دیگری از اسناد بوده که به فراخور بخش‌های گوناگون مورد استناد قرار گرفته‌اند.
۲. روش پیمایشی: این پژوهش از نظر هدف، کاربردی و از نظر ماهیت و روش توصیفی-همبستگی است. ابزار گردآوری اطلاعات، پرسشنامه محقق‌ساخته است. به دلیل عدم امکان تمام‌شماری، تصمیم گرفته شد از جامعه آماری نمونه‌ای مناسب انتخاب شود و در این راه برای دیده شدن شاخص‌های شهری، به چند متغیر توجه شد که عبارت‌اند از شاخص توسعه شهری و همچنین جرم‌خیز بودن منطقه شهری. تراکم جمعیت از جمله شاخص‌هایی است که بیانگر هدایت خاص اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی است. این شاخص جمعیتی که از رابطه میان تعداد جمعیت و مساحت محدوده مورد نظر حاصل

می‌شود، ویژگی‌های جمعیتی در بُعد توزیع فضایی را به خوبی به نمایش می‌گذارد (رنجی و همکاران، ۱۳۹۲: ۲۶). بر اساس شاخص‌های توسعه شهری مناطق کلان‌شهر تهران رتبه‌بندی شده‌اند (صالحی و همکاران، ۱۳۹۶: ۸۱). از سوی دیگر بنا بر نظریه جغرافیای بزه (احمدی و همکاران، ۱۳۹۲: ۴۸) بروز کنش نابهنجار از تراکم بافت شهری تبعیت می‌کند. با در نظر گرفتن شاخص‌های مطرح‌شده، جامعه آماری این پژوهش را خانواده‌های ساکن در مناطق ۳ (کمتر متراکم)، ۷ (متراکم) و ۱۹ (بسیار متراکم) شهر تهران در سال ۱۳۹۶ با جمعیتی حدود ۹۳۵۸۲۷ نفر در بر می‌گیرد. منطقه ۱۹ دارای بیشترین بُعد خانوار نیز بوده است. حجم نمونه با استفاده از فرمول نمونه‌گیری کوکران با سطح خطای ۰/۵، ۳۸۴ نفر تعیین و پرسشنامه با استفاده از روش نمونه‌گیری خوشه‌ای به صورت تصادفی بر روی جمعیت فوق اجرا شد.

برای تدوین ابزار گردآوری اطلاعات با بررسی و مطالعه عمیق متون و تحقیقات علمی که در موارد مشابه انجام شده و به گونه مستقیم یا غیرمستقیم با پژوهش حاضر در ارتباط بود، پرسشنامه محقق‌ساخته‌ای تنظیم شد. برای تعیین روایی (اعتبار)، پرسشنامه در اختیار متخصصان و صاحب‌نظران دانشگاهی قرار داده شد تا انطباق محتوای پرسشنامه با پرسش‌های تحقیق از نظر آنان تأیید شود. بنابراین روایی پرسشنامه از نوع روایی نظری و وابسته به محتوا است.

پس از طراحی گویه‌های پرسشنامه بر اساس پیشینه مراسم، نظریه‌های بررسی شده و دانش نظری موجود در این زمینه، پرسشنامه تنظیم‌شده برای صاحب‌نظران متخصص ارسال گردید که در نهایت پرسشنامه‌ای با ۳۱ گویه (به جز پرسش‌های زمینه‌ای) تنظیم شد. برای تعیین پایایی، پرسشنامه بین ۴۰ نفر از ساکنان مناطق ۳، ۱۱ و ۱۹ به صورت تصادفی توزیع گردید. همان‌طور که در جدول (۱) ملاحظه می‌شود، میزان پایایی گویه‌های پرسشنامه بالای ۰/۷ و در سطح قابل قبول (آلفای کرونباخ بین ۰ و ۱ است و عدد بیش از ۰/۷۰ بیانگر سطح مطلوب پایایی است) قرار دارد.

جدول (۱): مقدار ضریب آلفای کرونباخ برای گویه‌های پرسشنامه

مقدار آلفا (α)	تعداد گویه‌ها	نام متغیر
۰/۷۸۶	۵	میزان حضور در مراسم
۰/۷۷۳	۱۲	مشارکت گروه‌ها و سازمان‌های مؤثر بر جامعه‌پذیری (شهرداری، نیروی انتظامی، مدارس، و مساجد)
۰/۷۲۱	۴	نظارت اجتماعی
۰/۷۰۴	۶	تعامل و مشارکت با همسایگان
۰/۸۰۱	۴	دیدگاه پاسخگویان درباره کارکرد مراسم
۰/۷۳۱	-	همه گویه‌ها

پرسشنامه پژوهش متشکل از چند بخش است که عبارت‌اند از: ۱. متغیرهای زمینه‌ای (سن، جنس، تحصیلات، وضعیت تاهل) ۲. سؤالات مربوط به متغیر نحوه برگزاری مراسم ۳. سؤالات مربوط به متغیر آشنایی با عناصر فرهنگی مراسم ۴. سؤالات مربوط به متغیر میزان حضور در مراسم ۵. سؤالات مربوط به متغیر مشارکت گروه‌ها و سازمان‌های مؤثر بر جامعه‌پذیری ۶. سؤالات مربوط به متغیر نظارت اجتماعی (۴ گویه) ۷. سؤالات مربوط به متغیر تعامل و مشارکت با همسایگان، ۸. سؤالات مربوط به متغیر دیدگاه پاسخگویان درباره کارکرد مراسم ۹. سؤالات مربوط به نظرسنجی از شهروندان سه منطقه.

برای تحلیل داده‌ها و تبیین ارتباط بین متغیرها و در عین حال تعمیم نتایج حاصل از پژوهش به کل جامعه آماری، از هر دو آمار توصیفی و استنباطی با استفاده از نرم‌افزار spss16 استفاده شد. برای توصیف ویژگی‌های عمومی پاسخ‌دهندگان و موضوع پژوهش (نحوه برگزاری مراسم) از آمارهای توصیفی مانند توزیع فراوانی و درصد و در بخش فرضیه‌آزمایی بر حسب سطح سنجش متغیرها، از آزمون همبستگی استفاده شده است. ضرایب همبستگی نیز بر حسب سطح سنجش متغیرهای مستقل (اسمی، ترتیبی، فاصله‌ای و نسبی) انتخاب شدند. برای سنجش همبستگی متغیرهای اسمی (دو یا چندمقوله‌ای)، ضریب همبستگی کرامر انتخاب شده است. تشخیص سنجه مناسب بر حسب سطح سنجش متغیرها انجام شد، همچنان که در تعیین جداول توافقی^۱ که در تنظیم داده‌های کیفی و توصیف معناداری رابطه بین دو متغیر تنظیم می‌شود،

1 contingency

رابطه بین دو متغیر^۱ که در مورد متغیرهای کیفی و بیان و تحلیل رابطه به کار می‌رود و همبستگی که اصولاً برای تعیین نوع - مستقیم و معکوس - و شدت ارتباط متغیر کمی با متغیر کمی دیگر استفاده می‌شود، سطح سنجش متغیرها اعم از مستقل و وابسته مورد توجه قرار می‌گیرد. در نهایت نیز از رگرسیون برای پیش‌بینی آثار یک یا چند متغیر بر یک یا چند متغیر دیگر به طور همزمان استفاده شده است.

تحلیل داده‌ها

داده‌های توصیفی

پاسخگویان از سه منطقه شهری ۳، ۱۱ و ۱۹ تهران انتخاب شده‌اند که به شرح جدول (۱) بوده است:

جدول (۲): پراکندگی پاسخگویان برحسب منطقه شهری محل سکونت

منطقه	فراوانی	درصد
۳	۱۱۸	۳۰/۷
۱۱	۱۳۲	۳۴/۴
۱۹	۱۳۴	۳۴/۹
جمع	۳۸۴	۱۰۰

از ۳۸۴ نفر پاسخگو بر حسب جنس نیز پرسش شد: ۲۱۸ نفر (۵۶/۸ درصد) زن و ۱۶۶ نفر (۴۳/۲ درصد) مرد بوده‌اند.

اطلاعات مربوط به پراکندگی پاسخگویان برحسب سنین مختلف را نیز می‌توان در جدول (۲) ملاحظه کرد:

جدول (۳): توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب سن

گروه سنی (سال)	تعداد	درصد
۱۵-۳۰	۹۴	۲۴/۵
۳۱-۴۵	۲۱۰	۵۴/۷
۴۶ و بالاتر	۸۰	۲۰/۸
جمع	۳۸۴	۱۰۰

1 association

بر اساس جدول شماره ۲، ۲۴/۵ درصد از پاسخگویان در سنین ۱۵ تا ۳۰ سال، ۵۴/۷ درصد در سنین ۳۱ تا ۴۵ سال و ۲۰/۸ درصد نیز در سنین ۴۶ سال و بالاتر بوده‌اند.

جدول (۴): شرکت در مراسم میزان شرکت پاسخگویان در مراسم محله‌ای

درصد خالص	فراوانی	شرکت در مراسم محله
۴۴/۵	۱۷۱	شرکت می‌کنم
۳۶	۱۳۸	گاهی
۱۹/۵	۶۸	اصلاً
--	۷	بدون پاسخ
۱۰۰	۳۸۴	جمع

همان طور که ملاحظه می‌شود ۴۴/۵ درصد از پاسخگویان در مراسمی که در محله مسکونی آن‌ها برگزار می‌شود، شرکت می‌کنند. ۳۶ درصد نیز گاهی اوقات و تقریباً ۱۹ درصد نیز اصلاً در مراسم شرکت نمی‌کنند.

میزان ارتباط با همسایگان نیز سؤال دیگری است که مطرح شد. بیشتر پاسخگویان (۴۶/۷ درصد) با چند همسایه در حد سلام و احوالپرسی ارتباط دارند. ۳۶ درصد با چند همسایه رفت و آمد دارند و ۱۷ درصد نیز گزینه «خیلی کم» را انتخاب کرده‌اند. میزان آشنایی با آیین و مراسم چهارشنبه‌سوری بررسی شده است:

جدول (۵): میزان آشنایی پاسخگویان با آیین‌های مرسوم چهارشنبه‌سوری

رتبه	آیین‌ها و رسوم	تعداد	درصد
۱	پریدن از روی بوتۀ آتش	۱۹۷	۵۱/۳
۲	پختن آش رشته	۵۴	۱۴/۱
۳	تهیه آجیل چهارشنبه‌سوری	۵۳	۱۳/۸
۴	دودکردن اسپند	۴۹	۱۲/۷
۵	قاشق زنی	۱۲	۳/۱
۶	فالگوش	۱۱	۲/۹
۷	جمع کردن کالاهای بی‌مصرف برای استفاده نیازمندان	۸	۲/۱
-	بدون پاسخ	۲۵	--
	جمع	۳۸۴	۱۰۰

بیش از همه اجزای مراسم، پریدن از روی بوتهٔ آتش شناخته شده است. پختن آش رشته، تهیه آجیل و دود کرد اسپند نیز در مرتبه‌های بعدی قرار می‌گیرند. در حالی که آشنایی با «قاشق زنی»، «فال‌گوش» و گردآوری کالاهای بی‌مصرف در مجموع کمتر از ده درصد را به خود اختصاص داده‌اند. کمترین آشنایی پاسخگویان با رسم کنار گذاشتن لوازم بی‌مصرف برای ارائه به نیازمندان بوده است (۸/۱٪). به نظر می‌رسد مواردی که به صورت جمعی اجرا شده‌اند، بیشتر در یادها مانده‌اند.

علت اصلی برگزاری مراسم چهارشنبه‌سوری از نظر پاسخگویان به شرح جدول (۶) بررسی شده است:

جدول (۶): نگرش پاسخگویان به کارکرد مراسم چهارشنبه‌سوری

درصد	تعداد	نگرش پاسخگویان به کارکرد مراسم
۵۶/۸	۲۱۸	ایجاد شادی و نشاط
۳۵/۲	۱۳۵	استقبال از بهار
۵/۷	۲۲	جمع شدن افراد کنار هم
۲/۳	۹	سایر (نمی‌دانم، از قدیم رسم بوده و ...)
۱۰۰	۳۸۴	جمع

همان‌طور که ملاحظه می‌شود ۵۶/۸ درصد پاسخگویان، کارکرد مراسم چهارشنبه‌سوری را «ایجاد شادی و نشاط» و در مرتبه بعدی نیز «استقبال از بهار» با ۳۵/۲ اعلام کرده‌اند.

جدول (۷): چگونگی مشارکت پاسخگویان در برگزاری مراسم کنونی چهارشنبه‌سوری

درصد	تعداد	فعالیت عمدهٔ پاسخگو
۲۸/۶	۱۱۰	روشن کردن آتش
۱۷/۴	۶۷	تهیه بوته
۱۲/۵	۴۸	مراقبت از کوچکترها
۱۲/۲	۴۷	تهیه خوراکی‌های مخصوص
۱۲/۰	۴۶	تهیه لوازم آتش‌بازی (مانند اکلیل، ترقه، سیگارت، و ...)
۱۷/۲	۶۶	کاری انجام نمی‌دهم
۱۰۰	۳۸۴	جمع

پاسخ‌های دریافت شده به سؤال «در زمان برگزاری مراسم چه مدت حضور دارید؟» به شرح جدول (۸) بوده است:

جدول (۸): پراکندگی مدت حضور پاسخگویان در مراسم

مدت حضور	تعداد	درصد خالص
یکی دو ساعت	۸۸	۲۳
تماشای مراسم از داخل ماشین یا منزل	۸۳	۲۱/۶
از اول تا آخر مراسم	۷۰	۱۸/۳
به طور پراکنده نه مستمر	۶۴	۱۶/۸
اصلاً شرکت نمی‌کنم	۷۸	۲۰/۳
بدون پاسخ	۱	--
جمع	۳۸۴	۱۰۰

نظر پاسخگویان، در زمینه نقش شهرداری به شرح جدول (۹) تنظیم شده است.

جدول (۹): اقداماتی که از نظر پاسخگویان شهرداری می‌تواند انجام دهد

پیشنهادها	تعداد	درصد خالص
اختصاص مکان مناسب	۱۸۷	۴۸/۷
تهیه لوازم نورافشانی	۹۵	۲۴/۷
تهیه بوته	۴۲	۱۱/۰
طرح‌های جدید مثلاً مشخص کردن زمان و مکان برای ارائه لوازم خانگی بدون مصرف	۲۰	۵/۲
نظری ندارم	۴۰	۱۰/۴
جمع	۳۸۴	۱۰۰

پاسخگویان معتقدند نیروی انتظامی نیز می‌تواند به شکل‌های مختلف در برگزاری مراسم مشارکت کند (جدول ۱۰):

جدول (۱۰): پراکندگی فعالیت مورد انتظار از نیروی انتظامی

درصد	تعداد	فعالیت نیروی انتظامی
۳۲/۸	۱۲۶	برخورد انتظامی با افراد مخرب
۳۱/۰	۱۱۹	تعیین و اعمال مقررات
۳۰/۷	۱۱۸	ترکیبی از راهنمایی و برخورد انتظامی
۵/۵	۲۱	نظری ندارم
۱۰۰	۳۸۴	جمع

به نظر پاسخگویان، صدا و سیما در ارتباط با مراسم چهارشنبه‌سوری دو وظیفه دارد:

۱. تولید و پخش پیام‌های هشداردهنده - در زمینه ایمنی و آموزش (۶۹/۴ درصد)؛
۲. تولید برنامه برای آشنایی همگان با آیین‌های ویژهٔ چهارشنبه‌سوری (۳۰/۶ درصد).

۵۵ نفر (۱۳/۸ درصد) از پاسخگویان در مراسم چهارشنبه‌سوری سال آسیب دیده‌اند (جدول (۱۱)):

جدول (۱۱): چگونگی آسیب‌دیدگی پاسخگویان

درصد	تعداد	چگونگی آسیب‌دیدگی
۴۳/۶	۲۴	بازی و دستکاری مواد آتشزا
۵۶/۴	۳۱	تماشای انفجار مواد آتشزا
۱۰۰	۵۵	جمع

بدیهی است هر یک از شهروندان به لحاظ زندگی اجتماعی دارای تجارب ارزشمندی هستند که می‌تواند مورد توجه برنامه‌ریزان فرهنگی و اجتماعی قرار گیرد. پیشنهادهای ارائه‌شده از سوی پاسخگویان به شرح جدول (۱۲) بوده است.

جدول (۱۲): پیشنهادها

ردیف	پیشنهادها	تعداد	درصد خالص
۱	جمع کردن مواد آتش‌زا	۵۴	۲۹/۲
۲	احداث مکان مناسب برای آتش‌بازی	۴۱	۲۲/۱
۳	اجرای مراسم مطابق سنت گذشتگان	۲۴	۱۳
۴	نظارت بیشتر مراجع مربوط	۲۱	۱۱/۳

ردیف	پیشنهادها	تعداد	درصد خالص
۵	حذف مراسم خطرناک	۱۳	۷/۱
۶	تهیه وسایل مجاز از طرف دولت	۷	۳/۸
۷	احتیاط بیشتر از سوی مردم	۷	۳/۸
۸	فرهنگ‌سازی و تبلیغات برای شناساندن این مراسم	۶	۳/۲
۹	اجرای همگانی مراسم با کمک شهرداری	۳	۱/۶
۱۰	برگزاری مراسم نورافشانی و مسابقه	۲	۱/۱
۱۱	برخورد با عاملان فروش مواد محترقه	۲	۱/۱
۱۲	ایجاد پایگاه‌های سیار اورژانس و هلال‌احمر	۲	۱/۱
۱۳	برگزاری برنامه‌های شاد و متنوع	۲	۱
۱۴	تعیین زمان معین برای برگزاری مراسم	۱	۰/۵
۱۵	بدون پاسخ	۱۹۹	--
	جمع	۳۸۴	۱۰۰

آزمون فرضیه‌ها

نخستین فرضیه به برقراری ارتباط احتمالی بین دو متغیر، میزان آشنایی با مراسم و نحوه برگزاری مراسم ناظر است. نتایج حاصل از آزمون همبستگی کرامر حاکی از وجود رابطه بین دو متغیر است. مقدار ضریب کرامر ۰/۳۸ بوده که نشان‌دهنده وجود رابطه نسبتاً قوی بین دو متغیر است. مقدار ضریب کرامر ۰/۲۴ به دست آمده و در آزمون فرضیه دوم با سطح معناداری ۰/۰۰۰ بیانگر وجود رابطه معنادار بین دو متغیر است.

فرضیه سوم ناظر بر ارتباط احتمالی بین دو متغیر میزان مشارکت گروه‌ها و سازمان‌های مؤثر در جامعه‌پذیری و نحوه برگزاری مراسم است. مقدار ضریب کرامر برابر ۰/۳۰۴ با سطح معناداری ۰/۰۰۰ حاکی از وجود رابطه بین دو متغیر فوق دارد.

نتایج به دست آمده از آزمون ضریب همبستگی کرامر که در پی بررسی رابطه نظارت اجتماعی و نحوه برگزاری مراسم است، نشان‌دهنده رابطه نسبتاً قوی بین دو متغیر فوق است (ضریب کرامر با ۰/۴۷۰ با سطح معناداری ۰/۰۰۰ ده هزارم).

نتایج آزمون فرضیه پنجم که در پی بررسی رابطه بین میزان تعامل و مشارکت با همسایگان و نحوه برگزاری مراسم بوده، نشان داد تغییر در میزان آشنایی و مشارکت همسایگان در نحوه برگزاری مراسم مؤثر است. مقدار ضریب کرامر با ۰/۳۱ و سطح معناداری و با سطح معناداری ۰/۰۰۰ (ده هزارم) بیانگر وجود رابطه بین دو متغیر فوق است.

نتایج حاصل از بررسی فرضیه ششم یعنی رابطه بین دیدگاه پاسخگویان درباره کارکرد مراسم چهارشنبه‌سوری و نحوه برگزاری مراسم نشان داد رابطه معناداری بین دو متغیر فوق وجود ندارد. مقدار ضریب کرامر با ۰/۱۱۶ و سطح معناداری ۰/۴۱۴ حاکی از نبود رابطه بین دو متغیر فوق است.

نتایج حاصل از بررسی فرضیه آخر درباره رابطه بین متغیرهای زمینه‌ای جنس، سن، و تحصیلات و نحوه برگزاری مراسم چهارشنبه‌سوری نشان‌دهنده وجود رابطه بین متغیرهای فوق است. مقدار ضریب کرامر برای متغیر جنس ۰/۱۱ (sig=0/481)، برای متغیر سن ۰/۱۱۳ (sig=0/481)، برای متغیر تحصیلات ۰/۱۳۴ (sig=0/101) مؤید وجود رابطه بین متغیرهای زمینه‌ای فوق و نحوه برگزاری مراسم است.

برای مطالعه تأثیر همزمان متغیرهای مستقل بر متغیر وابسته از تحلیل رگرسیون چندمتغیره استفاده شده است. در این تحلیل از روش همزمان بهره گرفته‌ایم. نتایج حاصل بیانگر آن است که از میان متغیرهای زمینه‌ای، آشنایی با عناصر فرهنگی مراسم چهارشنبه‌سوری، میزان حضور در مراسم، مشارکت گروه‌ها و سازمان‌های مؤثر در جامعه‌پذیری، نظارت اجتماعی، تعامل و مشارکت با همسایگان و دیدگاه پاسخگویان درباره کارکرد مراسم فقط متغیرهای (۱) آشنایی با عناصر فرهنگی مراسم، (۲) مشارکت سازمان‌های مؤثر در جامعه‌پذیری، (۳) نظارت اجتماعی، (۴) تعامل و مشارکت با همسایگان و مراسم وارد معادله شده‌اند و باقی متغیرها از معادله خارج شدند.

ضریب رگرسیون متغیر آشنایی با عناصر فرهنگی مراسم چهارشنبه‌سوری (۰/۴۴۹)، متغیر میزان مشارکت سازمان‌های مؤثر در جامعه‌پذیری (۰/۱۳۶)، متغیر نظارت اجتماعی (۰/۵۲۱-)، متغیر تعامل و مشارکت با همسایگان در مراسم (۰/۱۶۹) به دست آمد.

ضریب رگرسیون استاندارد شده متغیر آشنایی با عناصر فرهنگی مراسم چهارشنبه‌سوری (۰/۴۳۷)، متغیر میزان مشارکت گروه‌ها و سازمان‌های مؤثر در جامعه‌پذیری (۰/۱۳۰)، متغیر

نظارت اجتماعی (۰/۴۷۹-)، متغیر تعامل و مشارکت با همسایگان در مراسم (۰/۱۵۴) به دست آمد.

ضریب تعیین در این مطالعه برابر با ۰/۵۷۱ گزارش شده است. بنابراین متغیرهای وارد شده به معادله توانسته‌اند ۵۷ درصد از تغییرات مربوط به متغیر وابسته را تبیین کنند. ضریب تعیین تعدیل یافته نیز برابر با ۰/۵۲۵ به دست آمد. مقدار F نیز برابر با ۶۱/۴۶۷ به دست آمده است که دارای سطح معناداری ۰/۰۰۰ (ده هزارم) است. این به آن معناست که ضریب تعیین به دست آمده به لحاظ آماری معنادار است.

جدول (۱۳): ضرایب آزمون تحلیل رگرسیون درباره عوامل مؤثر بر نحوه برگزاری مراسم

چهارشنبه‌سوری

متغیرهای مستقل	b	Beta	S.E	t	sig
مقدار ثابت	۰/۹۵۳	-	۰/۲۰	۴/۷۶	۰/۰۰۰
آشنایی با عناصر فرهنگی مراسم	۰/۴۴۹	۰/۴۳۷	۰/۰۴	۱۰/۰۲	۰/۰۰۰
میزان مشارکت گروه‌ها و سازمان‌ها	۰/۱۳۶	۰/۱۳۰	۰/۰۴	۳/۲۹	۰/۰۰۱
نظارت اجتماعی	-۰/۵۲۱	-۰/۴۷۹	۰/۰۴۱	۱۲/۷۹	۰/۰۰۰
تعامل با همسایگان در مراسم	۰/۱۶۹	۰/۱۵۴	۰/۰۳۲	۴/۰۰	۰/۰۰۰

علاوه بر نتایج فوق، از پیمایش انجام شده نتایج ذیل به دست آمد:

جدول (۱۴): رابطه بین مشارکت گروه‌ها و سازمان‌های مؤثر در جامعه‌پذیری و نحوه مشارکت

در مراسم

نحوه مشارکت	میزان مشارکت گروه‌ها و سازمان‌های مؤثر						جمع
	کم		متوسط		زیاد		
	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	درصد
تماشاگر	۴۱	۳۰/۷	۵۰	۳۷/۱	۲۵	۳۲/۱	۱۳۴
همراه	۴۳	۳۷/۲	۴۲	۳۶/۴	۴۷	۲۶/۴	۱۱۴
کنشگر	۲۵	۱۸/۹	۶۶	۴۸/۳	۴۵	۳۲/۹	۱۳۶
جمع	۱۰۹	۲۸/۵	۱۵۸	۴۰/۸	۱۱۷	۳۰/۷	۳۸۴

با توجه به سطح معناداری آزمون (۰/۰۱۷) و عدد گاما (۰/۰۹۲) می‌توان نتیجه گرفت بین دو متغیر رابطه برقرار است. می‌توان گفت هر چه مشارکت گروه‌های مؤثر در جامعه‌پذیری (صدا و سیما، خانواده و اقوام) بیشتر، مشارکت در برگزاری مراسم بیشتر.

جدول (۱۴): تأثیر متغیر نحوهٔ مشارکت بر دیدگاه افراد درباره به مراسم

جمع	دیدگاه افراد درباره مراسم								نحوهٔ مشارکت	
	سایر (نمی‌دانم، از قدیم رسم بوده)		استقبال از بهار		ایجاد نشاط		جمع شدن افراد کنار هم			
	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی		
۱۰۰	۱۳۳	۲۲/۶	۳۰	۲۶/۳	۳۵	۳۷/۶	۵۰	۱۳/۵	۱۸	تماشاگر
۱۰۰	۱۱۴	۱۳	۱۴	۳۳	۳۸	۳۶/۴	۳۹	۲۰	۲۳	همراه
۱۰۰	۱۳۷	۱۴/۶	۲۰	۲۷/۷	۳۸	۴۸/۹	۶۷	۸/۸	۱۲	کنشگر
۱۰۰	۳۸۴	۱۶/۹	۶۴	۲۸/۸	۱۱۱	۴۰/۵	۱۵۶	۱۳/۸	۵۳	جمع

با توجه به عدد ضریب گاما ($G = - ۰/۰۵۳$) رابطه‌ای معکوس و قوی بین دو متغیر برقرار است.

نتیجه‌گیری

- یافته‌های حاصل از پیمایش انجام شده تصویری ویژه از واقعیت مراسم ترسیم می‌کند:
۱. «چهارشنبه‌سوری» مراسمی آیینی است؛
 ۲. برگزاری آن در سال‌های اخیر توأم با بروز کنش‌های نابهنجار بوده است؛
 ۳. تأثیر متغیرهای سن، منطقه مسکونی، میزان مشارکت افراد در مراسم، میزان مشارکت گروه‌ها و سازمان‌های مؤثر در جامعه‌پذیری و دیدگاه افراد درباره کارکرد مراسم بر نحوه مشارکت در مراسم تأیید شده است؛
 ۴. پیشنهادهای پاسخگویان عمدتاً ناظر بر «ضرورت مدیریت مراسم» بوده است.
- موضوع «چهارشنبه‌سوری» از جوانب مختلف حقوق شهروندی، فرهنگی، اجتماعی، و زیست‌محیطی قابل بررسی است. در سابقه بررسی موضوع، جز مواردی از توصیف آداب و

رسوم آن در گذشته، مطالعه علمی انجام نشده است. در حالی که هر سال در روزهای منتهی به چهارشنبه پایان سال در کنار تلاش برای به جا آوردن مراسم مطابق سنت گذشتگان، اقدامات مخاطره آمیزی انجام می شود. سازمانها و سایر اعضای جامعه نیز پس از گذر از اوج ماجرا، تا سال بعد پیگیری موضوع را رها می کنند. تولید آلات نورافشانی به عنوان یک صنعت هنوز جایی باز نکرده و اعضای جامعه چندان با نورافشانی و ابزار مختلف آن آشنایی ندارند. از سوی دیگر، به دلیل تضعیف انسجام اجتماعی در شهرهای بزرگ و شکل نگرفتن وجدان جمعی، قبح اجتماعی ناچیزی از بروز کنش نابهنجار تحت عنوان اجرای مراسم چهارشنبه سوری وجود دارد. آدابی غنی از ارزش های والا در چهارشنبه سوری نهفته است؛ به گونه ای که برخی از دولت ها برای اصیل جلوه دادن فرهنگ ملی، به سرقت عناصر فرهنگی سایر ملت ها و انتساب آداب و رسوم آن ها به فرهنگ خود اقدام می کنند. حضور مردم و جوانان در چهارشنبه سوری همیشه نهی شده، در حالی که کوتاهی سازمان های اجرایی و نهادهای سیاست گذار در انحراف این آیین مؤثر بوده است. مسئولیت متولیان فرهنگ جامعه بیش از پیش حساس تر و سنگین تر است: از یک سو احیای ارزش ها و آداب و هنجارهای تاریخی - فرهنگی برای نیل به وحدت ملی و انسجام اجتماعی و از دیگر سو برنامه ریزی برای توسعه فرهنگی و نشر فرهنگ اصیل ایرانی به جهان به گونه ای که «جهان ایرانی» در کنار «ایران جهانی» به عنوان مفهوم و برنامه ای مهم و بنیادی مطرح شود.

سیاسگزاری

نویسندگان لازم می دانند مراتب تشکر خود را بابت نظرات مشورتی آقای دکتر محمد امیر پناهی عضو محترم هیئت علمی دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه علامه طباطبائی اعلام کنند.

منابع

آقایی. عباس و رضائی. ستار و حدادی. مشیانه و عینی. الهه (۱۳۹۰). همه گیرشناسی آسیب های ناشی از مراسم چهارشنبه سوری در کشور. نشریه دانشکده پرستاری و مامایی دانشگاه علوم پزشکی و خدمات بهداشتی درمانی شهید بهشتی. ۲۱ (۷۵). ۳۶-۳۰.

- احمدی. سجاد و سیفال‌الدینی. فرانک و کلانتری. محسن (۱۳۹۲). تحلیل فضایی الگوهای بزهکاری در منطقه ۱۷ شهرداری تهران. نشریه تحقیقات کاربردی علوم جغرافیا. ۱۳ (۳۱). ۴۷-۷۲.
- اخوان بهبهانی. علی (۱۳۸۵). از چهارشنبه‌سوری تا چهارشنبه‌سوزی. هفته‌نامه سلامت. ۱۳۸۵/۱۲/۵.
- بنه‌ولو. لئوناردو (1393). تاریخ شهر (ترجمه پروانه موحد). تهران: نشر دانشگاهی.
- پاتنام. رابرت (۱۳۸۹). جامعه برخوردار، سرمایه اجتماعی و زندگی عمومی در سرمایه اجتماعی. اعتماد، دموکراسی و توسعه. تهران: شیرازه.
- پرخیده. بوذرجمهر (۱۳۸۶). جشن نو شدن و امید به آینده. فن: اردیبهشت ۱۳۸۶.
- توسلی. غلام‌عباس (۱۳۸۷). نظریه‌های جامعه‌شناسی. تهران: سمت.
- جباری. علیرضا (۱۳۹۲). اسلام، ایرانیان و آیین چهارشنبه‌سوری. بی‌نا. ۱۳۹۲/۱۲/۲۷.
- چلبی. مسعود (۱۳۷۳). وفاق اجتماعی. نامه علوم اجتماعی. ۳ (۶). ۱۵-۲۸.
- چهارشنبه‌سوری در ایران. کهکشان: بی‌تا.
- حیدری. آرش و سرحدی. سجاد (۱۳۹۳). دوگانه فرد/ جامعه در اندیشه دورکیم: دوگانه‌ای کاذب یا واقعی. جامعه‌شناسی ایران. ۱۴ (۳). ۹۰-۱۱۵.
- ذکایی. محمدسعید و روشن‌فکر. پیام (۱۳۸۴). رابطه سرمایه اجتماعی و کیفیت زندگی در محلات شهری. علوم اجتماعی. (۳۲). ۱-۳۸.
- رنجی. حسن. عرفانی. جمیله و حق‌گو. نصرت‌اله و قیومی. زهرا (۱۳۹۲). بررسی ویژگی‌های جمعیت و مسکن در مناطق شهر تهران در سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال ۱۳۹۰ و مقایسه آن با سال ۱۳۸۵. تهران: پژوهشکده آمار.
- روشه. گی (۱۳۹۷). تغییر اجتماعی. ترجمه منصور وثوقی. تهران: نی.
- ساروخانی. باقر (۱۳۷۷). روش‌های تحقیق در علوم اجتماعی (ج ۲). تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.
- (۱۳۹۵). جامعه‌شناسی ارتباطات. تهران: اطلاعات.
- شارون. جوئل (۱۳۹۷). ده پرسش از دیدگاه جامعه‌شناسی. ترجمه منوچهر صبوری. تهران: نی.
- شدسان (۱۳۷۶). پژوهش در فرهنگ عمومی. تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.
- صالحی. مریم و موسی‌زاده. حسین و خداداد. مهدی و اسمعیلی. فضل‌اله (۱۳۹۶). سطح‌بندی مناطق کلان‌شهر تهران از لحاظ شاخص‌های توسعه پایدار با استفاده از تحلیل عاملی و خوشه‌ای. فصلنامه معماری شهر پایدار. ۵ (۱). ۷۵-۹۰.
- صداقتی فرد. مجتبی (۱۳۸۶). جامعه‌شناسی (کلیات، مفاهیم، پیشینه). تهران: ارسباران.

صدیق‌اورعی و همکاران (۱۳۷۸). پژوهش در فرهنگ عمومی. تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.
عجم. محمد (۱۳۸۸). درختان و گیاهان مقدس (سرو، تاقوک، ریواس، و اسپند). مجله دریای پارس.
۱۳۸۸.

فتحی. سروش و مختارپور. مهدی (۱۳۹۰). توسعه شهری، شهرنشینی و حقوق شهروندی. مجله
مطالعات توسعه اجتماعی ایران. ۵ (۴). ۸۹-۱۰۶.

فصلنامه بهداشت خانواده (۱۳۹۱). آیین چهارشنبه‌سوری. (۴۹). ۱۶-۱۷.
قانع‌راد. محمد امین (۱۳۸۵). تعاملات و ارتباطات در جامعه علمی - بررسی موردی در رشته علوم
اجتماعی. تهران: پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی.

قره‌گزلو. غلامحسین (۱۳۸۱). گیاهان و نباتات شفابخش. تهران: یاد عارف.
کوزر. لویس (۱۳۶۸). زندگی و اندیشه بزرگان جامعه‌شناسی. ترجمه محسن ثلاثی. تهران: علمی و
فرهنگی.

محسنی تبریزی. علیرضا (۱۳۸۳). وندالیسم. تهران: آن.
مرکز افکارسنجی و رصد فرهنگی (۱۳۸۹). نظرسنجی تلفنی از مردم تهران درباره مراسم چهارشنبه
سوری. تهران: پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات.
مزدآپور. کتایون (بی‌تا). چهارشنبه‌سوری. کهکشان.

میرفردی. اصغر و مختاری. مریم و فرجی. فروغ (۱۳۹۴). بررسی تأثیر فرهنگ شهروندی بر میزان
گرایش به قانون‌گریزی (مورد شهر یاسوج). فصلنامه پژوهش‌های راهبردی مسائل اجتماعی ایران. ۴
(۲).

نوربخش. یونس (۱۳۸۷). فرهنگ و قومیت مدلی برای ارتباطات فرهنگی در ایران. تحقیقات فرهنگی
ایران. ۱ (۴). ۶۷-۷۸.

Abrutyn, Seth and others. (2016). Collective action and cultural change: Revisiting Eisenstadt's
evolutionary theory. *Journal of Classical Sociology*. 16(4)369- 395.

Schwartz, Barry. (1996). Social Change and Collective Memory. *American Sociological
Review*. 56, 221-236.

به نام خدا

پرسشنامهٔ چهارشنبه سوری

منطقهٔ محل سکونت پاسخگو

۱۹	۱۱	۳
----	----	---

۱. سن:
۲. جنس: مرد زن
۳. میزان تحصیلات: کمتر از دیپلم دیپلم کارشناسی کارشناسی ارشد دکتری
۴. در مراسم محلهٔ سکونت چقدر مشارکت دارید؟
.....
۵. با کدام یک از آیین‌های چهارشنبه‌سوری آشنا هستید؟
.....
۶. به نظر شما چهارشنبه‌سوری چه فایده و اثری دارد؟
.....
۷. در این مراسم با انجام چه کار/ کارهایی مشارکت می‌کنید؟
.....
۸. از زمانی که مراسم شروع می‌شود، چه مدت در مراسم حضور دارید (حاضر هستید)؟
.....
۹. از شهرداری به عنوان سازمان متولی امور و خدمات شهری در برگزاری این مراسم چه انتظار و یا پیشنهادی دارید؟
.....
۱۰. چه پیشنهادهایی برای نیروی انتظامی دارید، با توجه به اینکه عهده دار نظم و امنیت هستند؟
.....
۱۱. آیا سابقهٔ آسیب‌دیدگی در مراسم چهارشنبه‌سوری داشته‌اید؟ اگر بله، علت چه بود؟
.....
۱۲. پیشنهادهای شما برای برگزاری مراسم چهارشنبه‌سوری چیست؟
.....

۱۳. میزان مشارکت سازمان‌ها و گروه‌های مؤثر در جامعه‌پذیری:

ردیف	مشارکت	اصولاً	به ندرت	گاهی	همیشه	بی‌نظر
۱	خانواده در روشن کردن آتش به من کمک می‌کنند.					
۲	خانواده در تهیه لوازم آتش‌بازی مراسم به من کمک می‌کنند.					
۳	خانواده در تهیه غذاها و خوراکی‌های مرسوم به من کمک می‌کنند.					
۴	خانواده در پریدن از روی آتش روز مراسم با من همراهی می‌کنند.					
۵	در خانواده در خصوص پیشینه تاریخی مراسم چهارشنبه‌سوری صحبت می‌شود.					
۶	در مدرسه درباره مراسم چهارشنبه‌سوری آموزش می‌دهند.					
۷	مدرسه مسابقه با موضوع چهارشنبه‌سوری برگزار می‌کند.					
۸	جشن‌ها و مراسم با موضوع چهارشنبه‌سوری در مدرسه برگزار می‌شود.					
۹	در محله ما نیروی انتظامی در برگزاری مراسم چهارشنبه‌سوری با برگزارکنندگان همراهی می‌کند.					
۱۰	در محله ما نیروی انتظامی با برگزارکنندگان مراسم برخورد فیزیکی می‌کند.					
۱۱	در محله نیروی انتظامی به راهنمایی و ارشاد برگزارکنندگان مراسم می‌پردازند.					
۱۲	نیروی انتظامی برای برگزاری مراسم، فضای مناسب تعیین می‌کند.					

۱۴. میزان تعامل و مشارکت با همسایگان:

ردیف	مشارکت	اصولاً	به ندرت	گاهی	همیشه	بی‌نظر
۱	همسایگان تا چه اندازه در جلسات محله یا ساختمان شرکت می‌کنند؟					
۲	همسایگان تا چه اندازه در امور مربوط به مدیریت ساختمان همکاری می‌کنند؟					
۳	همسایگان تا چه اندازه در فعالیت‌هایی مانند نظافت، نظم و امنیت محله یا ساختمان همراهی و همکاری دارند؟					
۴	همسایگان تا چه اندازه در راه‌اندازی شکل‌های محله‌ای مشارکت دارند؟					

ردیف	مشارکت	احوال	به‌ذرت	گاهی	همیشه	بی‌نظر
۵	همسایگان تا چه اندازه در فعالیت‌های خیرخواهانه و انسان‌دوستانه محله یا ساختمان مشارکت دارند؟					
۶	همسایگان تا چه اندازه در کنترل و جلوگیری از فعالیت‌های نابه‌هنجار (دزدی، اعتیاد، فساد...) مشارکت دارند؟					

۱۵. نگرش پاسخگویان درباره اثر و نتیجهٔ برگزاری مراسم:

ردیف	علت اصلی برگزاری مراسم	خط نماد
۱	ایجاد شادی و نشاط	
۲	استقبال از بهار	
۳	جمع شدن افراد کنار هم	
۴	سایر (نمی‌دانم، از قدیم رسم بوده و ...)	

۱۶. پراکندگی مدت حضور در مراسم

ردیف	مدت حضور	خط نماد
۱	از ابتدا تا پایان	
۲	تماشای مراسم از داخل ماشین یا منزل	
۳	تقریباً شرکتی ندارم	
۴	کمتر از دو ساعت	
۵	به طور پراکنده نه مستمر	
۶	بدون پاسخ	
	جمع	

۱۷. کدام یک از آیین این مراسم را می‌شناسید یا در برگزاری آن مشارکت کرده‌اید؟

خط نماد	آیین‌ها و رسوم
	پختن آتش
	پریدن از روی آتش
	همدلی و برآوردن نیازمندان با ارائهٔ کالای بی‌مصرف
	تهیه بوته و مواد آتش‌زا
	قاشق‌زنی
	فالگوش
	تهیه آجیل

۱۸. فعالیت عمده پاسخگو

ردیف	فعالیت عمده پاسخگو	خط نماد
۱	تهیه لوازم آتش‌بازی (مثل اکلیل، ترقه، سیگارت، فشفتشه، کپسول و کبریت - هیزم، بوته و چوب)	
۲	تهیه بوته	
۳	روشن کردن آتش	
۴	مراقبت از کوچکترها	
۵	تهیه خوراکی‌های مخصوص	
۶	کاری انجام نمی‌دهم	

با تشکر صمیمانه